

Bartosz Pasternski¹

Sprawozdanie z konferencji „W drodze ku niepodległości. Przemiany modernizacyjne na ziemiach polskich w II połowie XIX i na początku XX wieku”, Bóbrka, 4–5 kwietnia 2019 r.

Na początku kwietnia 2019 r. w Muzeum Przemysłu Naftowego i Gazowniczego im. Ignacego Łukasiewicza w Bóbrce koło Krosna odbyła się pierwsza konferencja z cyklu „Oblicza polskiej modernizacji”. Sesja została zorganizowana przez Wydział Socjologiczno-Historyczny Uniwersytetu Rzeszowskiego w ramach projektu „W drodze ku modernizacji. Niepodległa Polska i wolni Polacy w XIX–XXI wieku”. Wybór muzeum w Bóbrce jako miejsca obrad był naturalnym nawiązaniem do tematyki spotkania, a także potwierdzeniem współpracy obu instytucji w realizacji całego zadania. Dzięki temu, że muzeum w Bóbrce jest podmiotem współpracującym w upowszechnianiu efektów realizacji projektu, obrady mogły się odbyć w sali konferencyjnej pawilonu wystawowego muzeum naftowego.

Konferencję rozpoczął dziekan Wydziału Socjologiczno-Historycznego UR, prezes Polskiego Towarzystwa Historii Gospodarczej, kierownik Zakładu Historii Gospodarczej i Społecznej Instytutu Historii UR dr hab. prof. UR Paweł Grata, który powitał zgromadzonych uczestników konferencji w osobach historyków gospodarczych z wielu ośrodków akademickich całego kraju, wyjaśnił pomysł organizacji sesji w muzeum w Bóbrce i przedstawił najważniejsze sprawy organizacyjne. Oficjalnego otwarcia konferencji dokonał natomiast prorektor ds. nauki

¹ Mgr Bartosz Pasternski, doktorant w Instytucie Historii Uniwersytetu Rzeszowskiego, al. Rejtana 16c, 35-959 Rzeszów, e-mail: ba-pa@wp.pl, nr ORCID 0000-0003-4727-890X.

Uniwersytetu Rzeszowskiego prof. dr hab. Marek Koziorowski. Podkreślając znaczenie i rangę konferencji, zaprezentował krótko postaci Stanisława Wachowiaka – polskiego ekonomisty, działacza społecznego, posła na Sejm II Rzeczypospolitej, podsekretarza stanu w Ministerstwie byłej Dzielnicy Pruskiej oraz wojewody pomorskiego, a także wicepremiera Eugeniusza Kwiatkowskiego. Uczestników sesji oraz słuchaczy przywitał również prezes zarządu Fundacji Muzeum Przemysłu Naftowego i Gazowniczego im. Ignacego Łukasiewicza w Bóbrce Ryszard Rabski. W swoim krótkim wystąpieniu przedstawił sylwetki Ignacego Łukasiewicza oraz Karola Klobassy, scharakteryzował muzeum i jego eksponaty, a także wystawę „Udział naftowców w odzyskaniu niepodległości”.

Po oficjalnym otwarciu konferencji i przemowach zaproszonych gości rozpoczęły się obrady plenarne. Moderatorem pierwszej sesji, zatytułowanej „W oczekiwaniu na niepodległość” był prof. dr hab. Marek Koziorowski. Wystąpienia badaczy zainaugurował referat prof. dra hab. Wojciecha Morawskiego ze Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie pt. *Industrializacja a modernizacja. Doświadczenia polskie*. Autor skonfrontował w nim dwa tytułowe pojęcia, traktowane niekiedy jako synonimy. Zaznaczył m.in., że źródłem procesów modernizacyjnych są również przemiany demograficzne, a kategoria modernizacji ma wiele znaczeń czysto technicznych, które są mniej istotne dla ekonomistów. W drugiej części swojego referatu przedstawił polskie doświadczenia w zakresie industrializacji w XIX w., dwudziestolecie międzywojennym, okresie PRL-u oraz po 1989 r.

W referacie dr hab. prof. UW Cecylii Leszczyńskiej z Uniwersytetu Warszawskiego pt. *Zmiany w poziomie rozwoju ziem polskich w drugiej połowie XIX w. (1870–1914)* zostały zaprezentowane szacunki regionalnego produktu *per capita* pod koniec XIX i na początku XX w. Informacje te posłużyły do szukania odpowiedzi na pytanie o poziom rozwoju gospodarczego pod koniec XIX w. w perspektywie długiego trwania. Za pomocą prezentacji multimedialnej badaczka zaprezentowała wyniki międzynarodowych badań dotyczące europejskich regionów NUTS-2 z lat 1900–2010, a następnie skonfrontowała regiony polskie z regionami Europy Zachodniej. Wykorzystała przy tym różne metody badawcze: *top-down*, metodę produktywną, metody Maddisona czy Wójtowicza. W końcowej części zostały przedstawione wyniki badań dotyczących rozwoju różnych prowincji z lat 1870–1910.

Dr Marian Zalesko z Uniwersytetu w Białymstoku przedstawił referat pt. *Debata o modernizacji w polskiej myśli ekonomicznej II połowy XIX i początku XX w.* Badacz przywołał różne definicje pojęcia moderni-

zacji, postawił pytanie o szanse modernizacyjne w odniesieniu do różnych społeczeństw i zaprezentował możliwe obszary modernizacyjne. W następnej części wystąpienia została omówiona ekonomiczna debata o modernizacji z przełomu wieków oraz poglądy „szkół”: klasycznej, społecznej, socjalistycznej oraz historycznej.

Ostatnim prelegentem w tej części był dr hab. prof. Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy Sławomir Kamosiński, który wygłosił referat pt. *Marka „polskość” w epoce niebytu w XIX wieku*. Badacz omówił pojęcie marki, a także jej kreację na użytek wewnętrzny i zewnętrzny. Za przykład polskiej marki w XIX w. uznał np. dwór szlachecki, który stanowił ważny plan kreowania w wymiarze symbolicznym. Marka była również postrzegana jako narzędzie umiejętnego żonglowania ludzkimi emocjami. W swoim referacie autor powołał się na poglądy prof. Jerzego Jedlickiego dotyczące rozwoju przez wzorowanie. Przedstawił ideę unarodowienia przemysłu i wyjaśnił na przykładzie tytułowej marki polskości trzy najważniejsze impulsy modernizacyjne.

Po wysłuchaniu referatów odbyła się dyskusja związana m.in. z pojęciami modernizacji i industrializacji w ujęciu historycznym. Po jej zakończeniu uczestnicy sympozjum udali się na zwiedzanie Muzeum Przemysłu Naftowego i Gazowniczego im. Ignacego Łukasiewicza w Bóbrce. Prelegenci zobaczyli m.in. czynną kopankę „Franek” z 1860 r., kopankę „Janina”, warsztat z II połowy XIX w., dom Ignacego Łukasiewicza czy wiertnice z II połowy XX w.

Drugą sesję, pod hasłem *Impulsy modernizacyjne w gospodarce ziem polskich* moderował prof. Paweł Grata. Jako pierwszy wystąpił prof. dr hab. Mirosław Klusek z Uniwersytetu Łódzkiego, który zaprezentował referat pt. *Rola spółdzielczości kredytowej w modernizacji rolnictwa na ziemiach zaboru austriackiego i rosyjskiego*. Opisał w nim mechanizm funkcjonowania kas Stefczyka, wyjaśnił działanie kas kredytowych i kas pożyczkowych oraz ich trudności z uzyskaniem kapitału. W końcowej części swojego odczytu omówił także działanie banków szlacheckich oraz rolnych, a także ich możliwości uzyskiwania kredytu.

Prof. dr hab. Piotr Franaszek z Uniwersytetu Jagiellońskiego przedstawił referat pt. *Przemysł naftowy jako czynnik modernizacji gospodarki i społeczeństwa galicyjskiego*. Wyjaśnił znaczenie pionierskiego okresu rozwoju tego przemysłu w latach pięćdziesiątych XIX w., omówił rozwój myśli naukowo-technicznej oraz wpływ przemysłu naftowego na inne gałęzie gospodarki. Naświetlił też problem własności gruntów, na których była prowadzona eksploatacja surowca. Zdaniem badacza rozwijający się przemysł naftowy spowodował, że do Galicji zaczęli napływać specjaliści z zagranicy, np. Albert Fauck czy William Henry Mac

Garvey. Ważną rolę w tym okresie odegrało Krajowe Towarzystwo Naftowe, a także fachowe czasopisma naftowe: „Górnik”, „Nafta” i „Ropa”. W podsumowaniu prof. Franaszek zaznaczył, że w 1905 r. przemysł naftowy zatrudniał 6,5 tys. robotników, a Galicja była trzecim producentem ropy naftowej na świecie.

Prof. dr hab. Janusz Kaliński ze Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie omówił *Udział kapitału rodzimego w rozwoju kolejnictwa do 1918 r.* W swoim wystąpieniu przeanalizował m.in. budowę tras kolejowych pod względem zaangażowania kapitałowego. Zaznaczył przy tym, że nie wszyscy byli przychylnie nastawieni do idei linii kolejowych, a niektórzy traktowali je jako element germanizacji. W zaborze austriackim najwięcej kapitału zaangażowanego w te inwestycje pochodziło ze stolicy monarchii – Wiednia. Również znaczna część ziemiaństwa zaznaczyła swój udział w tym przedsięwzięciu (np. rody Lubomirskich, Dzieduszyckich czy Lanckorońskich). Natomiast w zaborze rosyjskim w budowie linii kolejowych konkurowali ze sobą Jan Bloch oraz Leopold Kronenberg. Każda budowana trasa miała swoje towarzystwo akcyjne i model koncesyjny. Badacz wyjaśnił rolę kapitału (zwłaszcza Leopolda Kronenberga) w budowie linii kolejowej warszawsko-wiedeńskiej oraz iwanogrodzko-dąbrowskiej. W konkluzji prof. Kaliński wskazał, że najwięcej tras zbudował Jan Bloch.

Ostatnim prelegentem tej części był dr hab. prof. UE Krzysztof Broński z Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, który wygłosił referat pt. *Uwarunkowania procesów modernizacji gospodarki Galicji w okresie autonomii – zarys problematyki*. Autor wyjaśnił uwarunkowania rozwoju gospodarczego Galicji oraz zasady wolności gospodarczej. Przedstawił wpływ samorządów na rozwój gospodarczy tych ziem (np. utworzenie izb handlowych). Następnie omówił działalność poszczególnych towarzystw rolnych, specjalistycznych oraz innych. Prof. Broński podkreślił też ważną rolę, jaką odegrała w procesie modernizacji drobna przedsiębiorczość (np. nowoczesny przemysł młynarski, który przynosił duże zyski i zatrudniał wiele osób) oraz działania edukacyjne.

Po tym wystąpieniu rozpoczęła się dyskusja skupiona wokół tematu czynników modernizacyjnych w gospodarce. Oficjalnego zamknięcia pierwszego dnia konferencji dokonał prof. Paweł Grata, który podsumował także naukowy plon obrad.

W drugi dzień konferencji rozpoczęła się trzecia sesja pt. *Przemiany społeczne przełomu wieków*, którą moderowała dr hab. prof. UR Edyta Czop. Tę część otworzył dr hab. Karol Chylak ze Społecznej Akademii Nauk w Warszawie, który w wystąpieniu *Ubezpieczenia społeczne jako odpowiedź na procesy modernizacyjne społeczeństwa na ziemiach pol-*

skich do I wojny światowej zarysował genezę instytucji ubezpieczeń na ziemiach polskich w XIX w. i wskazał na rozwój przemysłu jako główny czynnik progresu instytucji ubezpieczeniowych. Wyjaśnił też, na czym polegał przymus ubezpieczeniowy najniższych warstw społecznych. Badacz scharakteryzował ponadto poszczególne instytucje ubezpieczeniowe za ziemiach polskich.

Jako druga wystąpiła dr hab. prof. UE Barbara Danowska-Prokop z Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach z referatem pt. *Ubezpieczenia brackie na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim w II połowie XIX w.* W pierwszej części referatu zostały wyjaśnione kwestie różnic między Górnym Śląskiem a Zagłębiem Dąbrowskim. Następnie prelegentka przedstawiła fazy industrializacji Górnego Śląska, specyfikę dwóch regionów gospodarczych, a także genezę i rolę ubezpieczeń brackich wraz ze wzrostem ich rangi. Analizowała również ustawy ubezpieczeniowe Ottona von Bismarcka oraz zmiany relacji państwa do ubezpieczeń społecznych (tuż przed I wojną światową pojawiło się zagadnienie redefinicji wspomnianych kwestii). Na koniec swojego wystąpienia prof. Danowska-Prokop poruszyła kwestę skali oddziaływania tych instytucji.

Dr hab. prof. IH PAN Katarzyna Sierakowska z Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie zaprezentowała referat *Matki, ojcowie i dzieci – ziemie polskie na przełomie XIX i XX w.* Badaczka skupiła swoją uwagę na wpływie industrializacji ziem polskich na zmianę postrzegania potrzeb dzieci. To m.in. dzięki rozwojowi medycyny oraz propagowaniu idei karmienia niemowląt zaobserwowano na przełomie XIX i XX w. spadek śmiertelności dzieci. W kolejnej części referatu została omówiona działalność organizacji „Kropla Mleka”, której agendy powstały na terenie zaboru austriackiego oraz rosyjskiego i były wzorowane na modelu francuskim. Na koniec prelegentka poruszyła kwestię reagowania na śmierć potomstwa, a także zagadnienie kształcenia dzieci (zwłaszcza dziewczynek).

Jako ostatni w tej sesji wystąpił prof. dr hab. Włodzimierz Mędrzecki z Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie z referatem *Procesy modernizacyjne w obrębie polskiej warstwy chłopskiej w okresie I wojny światowej.* Badacz skupił się na wskazaniu różnych dróg prowadzących do unowocześnienia wsi na ziemiach zaborczych. Wspólnym elementem łączącym sytuację społeczno-gospodarczą polskiej wsi na ziemiach trzech zaborów były doświadczenia lat I wojny światowej, wyjątkowo trudne ze względu na prowadzoną gospodarkę rabunkową. Sytuację tę pogarszało również stosowanie różnych systemów okupacyjnych, co razem doprowadziło m.in. do pojawienia szerokich fal migracji.

Trudna sytuacja wojenna wpłynęła też na wytworzenie się zupełnie innych relacji ekonomicznych na wsi, a także w relacji między miastem a wsią. Na zakończenie referatu badacz wymienił negatywne skutki wojny dla polskiej wsi. W konkluzji prof. Mędrzecki zaznaczył, że gospodarstwa nowoczesne trudniej znoszą działania wojenne, natomiast gospodarstwa tradycyjne mają większe możliwości adaptacji do tych niełatwych warunków.

Po wysłuchaniu referatu odbyła się dyskusja poświęcona różnym aspektom przemian społecznych przełomu XIX i XX w. na ziemiach polskich.

Moderatorem ostatniej, czwartej sesji, przebiegającej pod hasłem *Odcienienia polskiej modernizacji*, był dr Jarosław Kinal. Tę część obrad otworzył dr hab. prof. UAM Roman Macyra z Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu z referatem pt. *Przesłanki odmienności wielkopolskiej ścieżki modernizacyjnej na przełomie XIX i XX stulecia*. W swoim wystąpieniu zajął się pojęciem modernizacji jako problemem znacznie węższym od industrializacji. Jego zdaniem modernizacja w Wielkopolsce dotyczyła wszystkich warstw społecznych, a wyróżnikiem tego regionu był szczególnie etos pracy.

Dr Kamil Kowalski oraz dr hab. prof. UŁ Rafał Matera z Uniwersytetu Łódzkiego wygłosili referat pt. *Ekonomiczne aspekty wielokulturowości na przykładzie uprzemysłowienia Łódzkiego Okręgu Przemysłowego do 1914 r.* Pierwszą część referatu przedstawił prof. Rafał Matera, który z pomocą prezentacji multimedialnej wyjaśnił problemy badań dotyczących rozwoju Łodzi, przedstawił relację pomiędzy wielokulturowością a uprzemysłowieniem, wreszcie zapoznał słuchaczy z przyczynami pierwszego oraz drugiego *take offu* Łodzi. W części drugiej dr Kamil Kowalski omówił strukturę wyznaniową Łodzi, genezę migracji w XIX w., napływ niemieckiego kapitału do miasta oraz udział przedsiębiorstw żydowskich w łódzkim przemyśle włókienniczym.

Tematem wystąpienia dra Andrzeja Pieczewskiego z Uniwersytetu Łódzkiego były z kolei *Bariery modernizacji rolnictwa Królestwa Polskiego po reformie uwłaszczeniowej w ujęciu Jana Blocha*. W referacie zostały omówione bariery w rozwoju i modernizacji rolnictwa. Scharakteryzowane zostały także: struktura długów gospodarstw włościańskich, przeciętna struktura długów gospodarstwa oraz dziedziczne prawo i zwyczaje spadkowe. Jako bariery w rozwoju rolnictwa dr Andrzej Pieczewski wskazał zacofanie agrokultury, zły system oświatowy oraz trudną mentalność społeczną. Badacz omówił również postulaty Jana Blocha w tym zakresie.

Dr Elżbieta Zalesko z Uniwersytetu w Białymstoku wygłosiła referat pt. *Kapitał obcy w procesie industrializacji Białostockizny na przełomie XIX i XX w.* W ujęciu badaczki Białystok na drodze modernizacyjnej skorzystał z drogi, jaką przeszła w tym zakresie Łódź. W XIX w. miasto zmieniło swój charakter z magnackiego na przemysłowe. Jego rozwój utrudniały jednak niedobory ludzi zdolnych do przeprowadzenia modernizacji oraz bazowanie na kapitale, który nie był związany z regionem. Dopiero wraz z napływem kapitału zmieniła się struktura mieszkańców miasta i możliwości modernizacyjne.

Dr hab. prof. Uniwersytetu Wrocławskiego Miron Urbaniak przedstawił referat pt. *Miasta Poznańskiego w drodze ku modernizacji. Budowa nowoczesnej infrastruktury w okresie zaboru pruskiego.* W przygotowanej prezentacji multimedialnej zostały uwzględnione liczby mieszkańców dla poszczególnych miast wielkopolskich: Leszna, Rawicza, Nowego Tomysła. W opinii badacza dla niektórych miast ważnym czynnikiem prorozwojowym była obecność garnizonu wojskowego. Dotyczyło to takich ośrodków, jak Śrem, Września czy Poznań. Referent omówił infrastrukturę techniczną miast wielkopolskich, scharakteryzował oświetlenie gazowe, elektryczne, budowę systemu wodociągów i kanalizacji, sieć tramwajową w Poznaniu, Bydgoszczy czy Inowrocławiu. Podkreślił rolę pierwszych gazowni w największych miastach (Poznaniu i Bydgoszczy), a także mało znany fakt powstania wielu rzeźni w miastach Poznańskiego.

Jako ostatnia referat wygłosiła dr hab. prof. UR Sabina Rejman z Uniwersytetu Rzeszowskiego. W wystąpieniu pt. *Procesy modernizacyjne w miastach Galicji Zachodniej w II połowie XIX i na początku XX w.* scharakteryzowała m.in. rolę samorządu miejskiego. Prof. Sabina Rejman zwróciła uwagę, że urzędnicy kompetentni i wykształceni mogli kierować procesami modernizacji infrastruktury miejskiej. W przypadku inwestowania w unowocześnienie miejskich instalacji pojawiła się też obawa przed zadłużeniem. Badaczka zwróciła także uwagę na rolę kobiet w większych miastach.

Po dyskusji poświęconej wielu wymiarom skomplikowanych procesów modernizacyjnych prof. Paweł Grata dokonał merytorycznego podsumowania konferencji, podziękował uczestnikom za przyjazd oraz uczestnictwo w dyskusjach i zaprosił zebranych do udziału w następnej sesji z cyklu „Oblicza polskiej modernizacji”. Kolejna konferencja pod hasłem „Procesy modernizacyjne w Drugiej Rzeczypospolitej” odbędzie się w dniach 5–6 grudnia 2019 r. w Stalowej Woli.